

SOCIOLOGIE VENKOVA V JUGOSLÁVIÍ

Sociologie venkova se v Jugoslávii vyvinula v samostatnou vědeckou disciplínu až v průběhu posledního desetiletí. Její ustavení v samostatnou disciplínu se projevilo především vytvořením zvláštních organizačních jednotek pro sociologii venkova u četných vědeckých institutů, výukou rurální problematiky v rámci studia sociologie na universitách a vydáváním zvláštního časopisu.

V Zemědělském institutu v Záhřebu pracuje od r. 1962 oddělení pro sociologii vesnice, v Institutu pro družstevní vědy v Bělehradu pracuje v oddělení sociologickém i několik rurálních sociologů, stejně jako v Institutu pro právní politický a společenský výzkum ve Skopji. V Sociologickém institutu Srbska v Bělehradu pracuje rovněž několik rurálních sociologů, a to jako samostatná skupina. Sociologický a filosofický institut v Lublani zaměstnává skupinu pracovníků v oblasti sociologie lokálních společenství, kteří sledují jak město, tak i vesnici.

V Jugoslávii existují též specializované instituty nebo oddělení ekonomických institutů, zabývajících se zemědělskou ekonomikou, kde pracují též někteří rurální sociologové, neboť ekonomika a sociologie venkova se vzájemně velmi prolínají. Domácnost na venkově je jednotka jak sociální, tak i ekonomická, takže není možné zkoumat její ekonomické problémy bez sociologických aspektů a opačně. Několik rurálních sociologů pracuje též v Ústavu pro urbanistiku v Novém Sadu (Vojvodina). V panonské oblasti Jugoslávie jsou veliké venkovské obce (až 15 000 obyvatel), které se nyní plánovitě urbanisují, a v urbanistickém plánování mají velmi významnou úlohu i rurální sociologové. Celkem pracuje v přítomné době v jugoslávských vědeckých institutech asi třicet sociologů, kteří se z povolání zabývají výzkumem vesnice.

Studovat sociologii lze v přítomné době na filosofické fakultě v Bělehradu (od r. 1959/60), na filosofické fakultě v Záhřebu (od r. 1962/63), na Vysoké škole politických věd v Lublani (od r. 1966/67) a na fakultě politických věd v Sarajevu (od r. 1967/68). V rámci tohoto studia se přednáší též sociologie sídliště, resp. sociologie venkova a města. Jako samostatný předmět se rurální sociologie přednáší též na zemědělských fakultách v Záhřebu a Novém Sadu. První poválečnou učebnici sociologie venkova napsal prof. dr. Svetka Kostić. Před válkou vyšly v Jugoslávii tři učebnice tohoto oboru (1919, 1922 a 1941).

Od r. 1963 vydává Zemědělský institut v Záhřebu tříměsíčník „Sociologie sela“ (Sociologie venkova). Dovolu, abych citoval krátký úvod, kterým jsem jako zakladatel a první hlavní a odpovědný redaktor tohoto časopisu napsal pro jeho první číslo. Domnívám se, že tento úvod ještě dnes vyjadřuje nejen potřebu vydávání specializovaného časopisu pro sociologii venkova, ale zároveň i potřebu rozvoje rurální sociologie samé v současné Jugoslávii.

„Rurální sociologie jako odvětví sociologie vůbec je dnes zvlášť potřebná pro jugoslávskou socialistickou společnost. V naší zemi rychle klesá počet zemědělského obyvatelstva a není daleká doba, kdy „sedlák“ zcela zanikne a kdy se zemědělec zcela přemění v socialistického producenta. V Jugoslávii se stále úspěšněji uskutečňuje jeden z hlavních rozhodujících cílů socialistické revoluce: překonání rozdílů mezi městem a vesnicí, mezi městským a venkovským způsobem života, tj. překonání tzv. selství a selského způsobu života na venkově vůbec a materiálové i kulturní zaostalosti vesnice. Tento významný proces je základním problémem marxistické rurální sociologie. Proces se vyvíjí nerovnoměrně a protikladně, cestou četných každodenních událostí, které sociologie musí zkoumat a objasňovat. Všechny snahy společnosti musí být i v této oblasti neustálých přeměn života na venkově řízeny vědeckými poznatky, chceme-li, aby se tyto přeměny uskutečnily co nejdříve a v souladu se socialistickými cíli. Na stránkách tohoto časopisu, který je prvním časopisem, věnovaným sociologii venkova v Jugoslávii, je třeba řešit teoretické problémy probíhajících socialistických přeměn na našem venkově a rozšiřujícího se socialistického zemědělství.“

Jestliže uvádím, že sociologie venkova se vyvinula v samostatnou vědeckou disciplínu teprve v posledních deseti letech, přitom nezapomínám, že již v minulosti byl velký vědecký zájem věnován výzkumu venkova, jeho historii, kultuře a rozvoji. Jugoslávie má skutečně velké dědictví a vykazuje objemnou práci v oblasti sociologie venkova, nahromaděnou v 19. a 20. století v etnografii a etnologii, antropogeografii, jazykovědě, písemnictví a umění, v oblasti historických, právních a ekonomických věd. Největší přínos, zejména po stránce metodologické, ve výzkumu venkova v minulosti poskytl osobnosti, které jugoslávské národy dnes hodnotí jako nejvýznamnější tvůrce naší kultury a vědy v minulé a přítomné době. Z nich je třeba jmenovat zejména Vuka Karadžiće, Svetozara Markoviće, Baltazara Bogišiće, Jovana Cvijiće, Antuna Radiće a Sretena Vukosavljeviće.

V obsáhlé knize otc moderního srbského písemnictví, Vuka Stefanoviće Karadžiće, nacházíme mnoho sociologických prvků a je

možno tvrdit, že on byl prvním sociologem na území Jugoslávie. Karadžić používal metody přímého výzkumu a zanechal nám jako dědictví ještě dnes platné definice četných jevů ve venkovském a selském životě, jakož i mnohé pozoruhodné výsledky výzkumu vesnice, rodinné zadrugy, o hlavě (stařešina) domácnosti, o manželství a o sedlácích.

Anton Radić byl ideologem chorvatského selského hnutí na počátku nynějšího století a zanechal po sobě 36 svazků svých prací o vesnici a selství. V r. 1892 Radić vypracoval podrobné návody k výzkumu života jižních Slovanů a podnítil vydávání příslušného Sborníku. Dosud vyšlo více než 50 Sborníků na podkladě Radićových sociologických návodů, které formuloval pod vlivem Le Playa. „Základní pojetí jeho sociologie bylo pojetí o rolnickém národu. To je národ, který žije ze své práce, ve svém domově a na své půdě, ve své domovině, podle zásad vzájemné pomoci a bratrstva, v rodinných zádrugách, v míru s celým světem, neboť nikomu nic neodnímá a od nikoho nic nepožaduje než to, aby mu byl ponechán plod jeho práce.“ Podle Radiće byli v pradávnu rolníci podřízeni chovatelům dobytka, později pak feudálům a byrokratům. Jádrem a podstatou národa jsou rolníci, říká Radić. Proto zahyne národ, hyne-li rolník.

Baltazar Bogišić, světově uznaný vědec z druhé poloviny 19. století, sestavil v r. 1886 „Návod pro výzkum právních zvyklostí v životě národa“. V podstatě šlo o sociologický spis, obsahující 352 problémů z různých oblastí rolnického života a zejména ze života rodiny. Jeho Návod se zakládá na 4000 příkladech z rolnického života Chorvatů, Srbů a Černohorců a rozsáhlou anketou získal materiál pro Sborník nynějších právních zvyklostí Jihoslovanů (Zbornik sadašnjih pravnih običaja Južnih Slavena). V tomto Sborníku nachází sociolog cenné údaje o pozorování o významných společenských institucích a společenských procesech v tradičním venkově, o sousedských vztazích, o lokální správě, výchově, o využití volného času a o vztazích v rodině, na vesnici atd. Bogišić jako první v naší sociologii vypracoval a použil metodu přímého výzkumu a ankety, dále statistické metody, srovnávací metodu a též metodu využívání archivních dokumentů. Byl prvním předsedou Mezinárodního sdružení pro sociologii při jeho založení v minulém století.

Jovan Cvijić založil na přelomu minulého a nynějšího století zvláštní antropogeografickou školu, která je i dnes činná v Srbsku. Pro sociologii venkova má mimořádný význam jeho dílo „Antropogeografické problémy balkánského poloostrova“ (Paříž, 1918). Obsahuje významná pozorování o výzkumu venkova. Cvijić vychází z poznatku, že „člověk je pro člověka jedno z mystérií, k němuž je těžko možno proniknout a právě proto se názory a impulsy lidských skupin často vymykají přes-

nému studiu a unikají jakoby mezi prsty, aniž by se daly zachytit.“

Jako předchůdce nynější naší rurální sociologie působil též Sretan Vukosavljević, který přednášel sociologii venkova na právnické fakultě v Beogradu přímo před válkou a po ní. Napsal znamenité knihy o rolnických vodohospodářských úpravách, o organizaci rolnického půdního vlastnictví, o organizaci dinárských kmenů, o sociologii bydlení na vesnici aj.

Naše soudobá rurální sociologie může a musí využít bohaté dědictví, které po sobě zanechali výzkumníci rolnického života v minulosti. Nemůže ovšem na těchto poznatcích zůstat, protože na jugoslávské vesnici došlo v posledních dvou, třech desetiletích k velkým proměnám. Změnilo se postavení rolníka jako výrobce i jako konzumenta, změnila se jeho společenská úloha, četné jeho postoje a hodnoty atd. To vše klade nové úkoly před rurální sociologii v Jugoslávii, a to jak z hlediska námětů, tak i po stránce metody výzkumu.

Rozsah otázek, které se v přítomné době v jugoslávské sociologii venkova zkoumají, je dosti značný. Témata jsou rozličná a lze je jen těžko rozfídit do několika skupin. Přesto však se o to pokusím.

1. Přeměna sociální struktury rolnického obyvatelstva vlivem industrializace, velkých migrací a města. Bezpečně je možno tvrdit, že toto téma je v jugoslávské sociologii venkova nejloubežji a nejšíře prozkoumáno. Z jednotlivých badatelů se jím nejvíce zabývá prof. dr. Petar Marković z Bělehradu, a z vědeckých institucí Zemědělský institut v Záhřebu.

V Jugoslávii činil počet rolnických (venkovských) obyvatel v r. 1945 75 %, v přítomné době poklesl přibližně na 42 %. Pracovní síly z venkova po válce hromadně přecházely do průmyslu i jiných nezemědělských odvětví národního hospodářství, což vedlo k formování nových sociálních vrstev a nových profesí na vesnici.

Zvlášť zajímavá je otázka rolníka-dělníka. Počet příslušníků této kategorie dosahuje asi 1 700 000 osob a činí polovinu pracovních sil veřejného sektoru zemědělství. Postavení rolníka-dělníka, jeho chování na vesnici a jeho vliv na různé aspekty života na venkově, jeho činnost v průmyslových závodech a vliv na město zkoumají mnozí badatelé. V této souvislosti poukazují zejména na knihu prof. dr. Cvetka Kostiće „Rolníci jako průmysloví dělníci“.

Rovněž jev migrace se zkoumá v dosti značném rozsahu. Více než jedna třetina obyvatel Jugoslávie (asi 8 miliónů osob) nežije v přítomné době v místech, kde se narodila a většina z nich se přemístila v poválečném období. Do měst přesídlili především muži a potom i mladí pracovníci. Proto se také v jugoslávských vesnicích vytváří početná vrstva starých rolníků (senilizace vesnice) a zemědělské práce přecházejí stále více na ženy.

(feminizace zemědělství). Demografické pohyby a jejich následky na vesnici v přítomné době zkoumá Středisko pro demografii při Institutu společenských věd v Bělehradě (dr. Breznik, dr. Milica Sentićová, dr. Ivanka Ginićová aj.). Problémům tzv. útěku z venkova a jeho důsledkům se z jugoslávských rurálních sociologů věnovali zejména dr. Šuvar, Vlado Puljiz, Vojislav Djurić. Zvláštní studii o migraci vydal prof. dr. Marković. O problému starých rolníků nejvíce napsal Svetozar Livada ze Zemědělského institutu. Feminizaci zemědělství zkoumají pracovníci tohoto institutu aj.

2. Společenské procesy a společenské vztahy ve vesnickém prostředí. Největší počet výzkumů v této oblasti uskutečnil Zemědělský institut v Záhřebu.

Pracovníci Sociologického institutu v Bělehradu zkoumali společenské procesy a vztahy na vesnicích poblíž města Loznice, které se po válce vyvinulo v průmyslové středisko. Přitom sledovali vliv industrializace na život na venkově.

Dr. Matija Golob zkoumal v Slovinsku tradiční a nynější formy pracovního sdružování na vesnicích. Dr. Darinka Kostićová a mnozí jiní vědečtí pracovníci ve Vojvodině sledovali adaptaci zemědělských kolonistů na nové prostředí. Přeměnou venkovské rodiny se speciálně zabývali Věra Erlichová a Mira Balen.

3. Kulturu a kulturní proměny ve vesnickém prostředí (mizení tradiční vesnické kultury, pronikání masové kultury, telefonace, rozhlas, film, knihovny) zvláště zkoumají pracovníci Institutu pro sociologii a filosofii v Lublani, dále pracovníci Etnografického institutu v Bělehradě i Záhřebu a z jednotlivců zejména dr. Šuvar.

4. Aspirace a orientace venkovské mládeže. Tato tematika se stále více zkoumá vzhledem

k tomu, že mládež je ukazatelem všech společenských proměn na vesnici. Tato témata zkoumají zejména pracovníci Zemědělského institutu v Záhřebu (E. Dilić, M. Župančić, S. Šuvar), pracovníci Institutu pro politickoprávní a společenský výzkum ve Skopji (dr. Josipovski a P. Kostovski) a dále i skupina profesorů na Zemědělské fakultě v Bělehradě (prof. dr. Marković aj.).

5. Přechod k socializaci zemědělské výroby cestou kooperace mezi veřejným a soukromým sektorem, rozvoj socialistických zemědělských závodů a vztahy mezi nimi, zádrhu, samospráva v zemědělství - to je skupina nejvíce zkoumaných témat. O této oblasti bádání bylo vydáno mnoho prací. Všechny instituty, zabývající se ekonomikou zemědělství a sociologií venkova mají ve svých pracovních programech trvale zařazenu tuto tematiku.

6. Typologie venkovského prostředí v Jugoslávii je oblast sociologického bádání, o níž jugoslávští vědci nejvíce usilují. Touto problematikou se zabývá pracovní tým čtyř institutů kromě externích spolupracovníků. Koordinátorem tohoto výzkumu je Zemědělský institut a vedoucím projektu dr. Šuvar.

Stav rurálních sociologů se v Jugoslávii teprve vytváří. Sociologii venkova se zabývají jednotlivci podle vzdělání většinou právníci, ekonomové, filosofové a geografové, k nimž se nyní přidružují mladí sociologové vyskolení v této oblasti.

Na rozvoj naší sociologie venkova mají nepříznivý vliv potíže s financováním vědecké práce. Sociologové se nemohou náležitě věnovat tématům o něž mají největší vědecký zájem, nýbrž jsou nuceni věnovat se tématům, na jejichž řešení mohou získat finanční prostředky. Tento systém má však také určité výhody.

Dr. S. Šuvar, Agrární institut, Zagreb

ÚSTŘEDNÍ KOMISE (ODBOR) PRO SOCIOLOGII A HISTORII ZEMĚDĚLSTVÍ A VENKOVA ČESKOSLOVENSKÉ AKADEMIE ZEMĚDĚLSKÉ

V říjnu 1968 se konalo za předsednictví prof. J. Taubera zasedání přípravného výboru Ústřední komise pro sociologii a historii zemědělství a venkova. Její ustavení schválilo dne 7. listopadu 1968 předsednictvo tehdejšího Ústředí zemědělského a potravinářského výzkumu. Na zasedání přípravného výboru bylo konstatováno, že přeměny a vývojové tendence čs. zemědělství vytvářejí ucelený a komplexní proces, zahrnující širokou oblast sociálních, ekonomických a dalších vztahů. V celém komplexu systémů působí tento proces na pohyb věcných a osobních činitelů v zemědělství a na celém venkově.

Ústřední komise zaměří svoji činnost na nejnaléhavější sociologické a sociální problémy čs. zemědělství, vyplývající v současné době z přeměn výrobních, pracovních, sídelních a organizačních struktur. Bude proto doporu-

čovat, navrhovat, koordinovat a projednávat řešení těchto problémů, napomáhat k jejich promítání do výzkumných a badatelských programů a úkolů. Jedním ze základních úkolů Komise bude účast na vytváření současné